

Optimum Para Alanları Teorisi*

İtir ÖZER

ozeri@hacettepe.edu.tr

Optimum Currency Areas Theory

Abstract

This study aims to evaluate the optimum currency areas (OCA) theory which has provided an important theoretical framework for the European economic and monetary integration. OCA theory aims to define the optimal geographic domain of a single currency, and it can be examined in three phases. The pioneering phase in the 1960s and early 1970s, which has started by the seminal contribution of Mundell (1961), has been followed by reconciliation phase of the 1970s. In the third phase, OCA theory has been reassessed and the theory has been tested with empirical studies. In this study, the endogeneity of OCA has also been dealt with.

Key Words : Economic and Monetary Union, Optimum Currency Areas, Endogeneity.

JEL Classification Codes : F15.

Özet

Bu çalışma, Avrupa ekonomik ve parasal bütünleşmesine önemli bir teorik çerçeve sunan optimum para alanları teorisini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Optimum para alanları teorisi, para birliği oluşturulacak bölgenin ekonomik özelliklerinin ne olması gerektiğini belirlemeye çalışır. Optimum para alanları teorisi üç aşamada incelenebilir. Mundell (1961)'in gelecekteki çalışmalara temel olan çalışmasıyla başlayan 1960'lar ve 1970'lerin başındaki öncü aşamayı, 1970'lerde teorinin bütünleştirici aşaması izlemiştir. Üçüncü aşamada, 1980'lerden günümüze optimum para alanları teorisi yeniden değerlendirilmiş ve teori ampirik çalışmalar ile test edilmiştir. Bu çalışmada son olarak, optimum para alanlarının endojenliği ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler : Ekonomik ve Parasal Birlik, Optimum Para Alanları Teorisi, Endojenlik.

* Değerli katkıları için Prof. Dr. H. Okan Aktan'a teşekkür ederim.

1. Giriş

Avrupa'da Ekonomik ve Parasal Birlik oluşturma süreci, Şubat 2002 tarihinde Euro'nun Avrupa Birliği'ne üye oniki ülkede tek para birimi olarak kullanılmaya başlanması ile tamamlanmıştır¹. Ekonomik ve Parasal Birlik'e üyelik Avrupa Birliği'ne üyelik sonrası Maastricht kriterlerinin yerine getirilmesi ile mümkündür². 1993 yılında Kopenhag Zirvesi'nde kabul edildiği üzere, Avrupa Birliği'ne yeni katılacak ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birlik'in dışında kalmaları söz konusu olmadığından (*no 'opt-out' provision*), Türkiye'nin de Avrupa Birliği ile müzakere sürecinde olduğu göz önüne alınacak olursa, parasal birliğin analizi ve parasal birliğe önemli bir teorik çerçeve sunan optimum para alanları teorisinin değerlendirilmesi önem arz etmektedir.

Ekonomi politikası açısından iç ve dış dengenin aynı anda sağlanması büyük bir problem oluşturur. Bir para birliğinde döviz kuru değişimi yolu ile dış dengenin sağlanması mümkün olmadığı gibi, para politikasını kullanma serbestisi de geniş ölçüde yitirildiği için bu problem daha da belirgin hale gelir. Optimum para alanları teorisi bu çerçevede ele alınmıştır: Bu teoride, ortak para biriminden sağlanacak faydalarla, ortaya çıkan iç ve dış dengesizliklerin giderilmesinde katlanılması gereken maliyetler ele alınmış (Swoboda, 1973: 133) ve sabit döviz kuru sisteminin uygulanacağı bölgenin özelliklerinin ne olması gerektiği belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada, optimum para alanları teorisi üç ayrı aşamada değerlendirilmiştir. İlk olarak, 1960'lar ve 1970'lerin başındaki, optimum para alanları teorisinin geliştirildiği ve kriterlerinin belirlendiği öncü aşama analiz edilmiştir. İkinci olarak, öncü yaklaşımın eksikliklerinden yola çıkılarak geliştirilen ve daha bütünlendirici bir çerçeve sunmayı amaçlayan 1970'lerdeki katkılar değerlendirilmiştir. Üçüncü olarak, 1980'lerden günümüze optimum para alanları teorisinin yeniden değerlendirildiği ve teorisinin ampirik çalışmalarla test edildiği aşama incelendikten sonra optimum para alanlarının endojenliği ele alınmıştır.

¹ Euro alanına dahil olan ülkeler; Avusturya, Belçika, Finlandiya, Fransa, Almanya, Yunanistan, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Portekiz ve İspanya'dır. Slovenya, Euro alanına 1 Ocak 2007 tarihinde katılmıştır.

² Maastricht kriterlerine göre;

- i) Herhangi bir üye ülkenin yıllık ortalama enflasyon haddi, en düşük enflasyona sahip üç üye ülke ortalamasını 1,5 puandan fazla geçmemelidir (Protocols, Maastricht Treaty, 1992: 29).
- ii) Herhangi bir üye ülkenin uzun vadeli faiz haddi 12 aylık dönem itibarı ile en düşük enflasyon haddine sahip üç üye ülkenin ortalamasını 2 puandan fazla geçmemelidir (Protocols, Maastricht Treaty, 1992: 30).
- iii) Üye ülke bütçe açıkları GSYİH'nın %3'ünü geçmemelidir (Protocols, Maastricht Treaty, 1992: 28).
- iv) Üye ülkelerin kamu borçları GSYİH'nın %60'ını geçmemelidir (Protocols, Maastricht Treaty, 1992: 28).
- v) Üye ülke parası son iki yıl itibarı ile diğer bir üye ülke parası karşısında devalüe edilmemiş olmalıdır ve döviz kuru mekanizmasına üye ülke paralarına karşı \pm %2.25 dalgalanma marjı ile bağlı bulunmalıdır (Protocols, Maastricht Treaty, 1992: 30).

2. Optimum Para Alanları Teorisi

Optimum para alanları ile ilgili gelecekteki çalışmalara temel olan çalışma 1961 yılında Mundell tarafından gerçekleştirilmiştir (Mundell, 1961: 657–65). Ancak, bu tarihten önce de literatürde, uygulanacak döviz kuru sisteminin ele alınan bölgelerin ya da ülkelerin ekonomik özelliklerinden bağımsız olarak belirlenmemesi gerektiğinin üzerinde durulmuştur (Aktan, 1983: 34–35).

Optimum para alanları teorisinin temelinde, sabit döviz kuru sistemi ve esnek döviz kuru sistemi³ tartışması olsa da, bu teorisinin farklılaştığı nokta, sabit ya da esnek döviz kuru sistemini tercih etmenin avantajları olduğu gibi dezavantajlarının da olduğunun ön plana çıkartılmasıdır (Tower ve Willet, 1976: 1). Aşağıda ilk olarak, optimum para alanları teorisinin öncü aşaması ele alınmıştır.

3. Optimum Para Alanları Teorisi'nin Öncü Aşaması: 1960'lar ve 1970'lerin Başı

Öncü çalışmalarda, bir para alanının optimalliği, ekonomi politikasının temel hedefleri açısından, ayrı ayrı kriterler ile değerlendirilmiştir.

3.1. Üretim Faktörlerinin Hareketliliği

Mundell (1961), bir para alanının başarılı olabilmesi için üretim faktörlerinin yüksek hareketliliğe sahip olması gerektiğini öne sürmüştür. İki ülkeyi temsil eden iki bölge arasında üretim faktörleri tam hareketliken, her iki ülkede de ulusal sınırlar içinde kalan talepteki bir kayma durumunda, esnek döviz kuru sistemi dış dengesizliği çözümlerken, iç dengeye, yani, işsizlik ve enflasyona aynı anda çözüm getirememektedir (Mundell, 1961: 660). Sabit döviz kurunun fiyat istikrarını ve tam istihdamı sağlayacak şekilde uygulanabilmesi için ise, ülkeler arasında üretim faktörlerinin yüksek hareketliliğe sahip olması gereklidir. Ancak, emeğin hareketliliği ve sermayenin hareketliliği arasındaki önemli farkın altını çizen Fleming (1971), sermayenin uluslararası hareketliliğinin, dengesizliğin niteliği, yatırımların ekonomik aktiviteye duyarlılığı ve dengeleme mekanizmasının işleyebilmesi için gerekli olan zaman dönemi gibi faktörlere dayandığına işaret etmiştir (Fleming, 1971: 472). Bunun yanında, emeğin hareketliliğinin maliyetini göz ardı etmek mümkün değildir. Dolayısıyla, dengeleme sürecinde emeğin hareketliliği, talep yönetimi ve döviz kuru ayarlamaları gibi daha geleneksel araçlara kıyasla daha yetersizdir ve maliyeti yüksektir (Ishiyama, 1975: 349).

³ Sabit döviz kuru sisteminde, döviz kuru Merkez Bankası tarafından belirlenir ve Merkez Bankası belirlediği kur üzerinden döviz alım satımlarıyla bu kurun değerini sabit tutar. Esnek döviz kuru sisteminde ise, döviz kuru piyasadaki döviz arz ve talebi tarafından belirlenir.

3.2. Ekonominin Dışa Açıklığı

McKinnon (1963), bir para alanının optimum para alanı olarak değerlendirilebilmesi için ekonominin dışa açık olması gerektiğini öne sürmüştür. Esnek döviz kuru sistemi altında ortaya çıkan bir dış dengesizlikte, dışa açık bir ekonomi, kapalı bir ekonomiye kıyasla daha büyük bir fiyat istikrarsızlığı ile karşı karşıya kalacaktır. Çünkü genel fiyat endeksinin dalgalanmasıyla para değer saklama aracı olma özelliğini yitirecektir. Paranın değer kaybetmesi ve bunun sonucunda ticarete konu olan malların fiyatındaki artış, bu artışı telafi edecek ticarete konu olmayan malların fiyatını düşürerek talepte ciddi bir daralma ve işsizlikte artış ile dengelenebilecektir. Dolayısıyla, birbirleri ile yaptıkları ticaretin hacmi büyük olan dışa açık ekonomilerin ortak para alanı oluşturması daha yararlıdır (McKinnon, 1963: 719–21).

3.3. Ürün Çeşitliliği

Kenen (1969), bir ülkenin üretimindeki (ihracatındaki) ürün çeşitliliğinin fazla olmasının optimum para alanına katılmanın maliyetini düşüreceğini öne sürmüştür. Bu ülkenin ihraç ürünlerinden birisine olan talebin azalması durumunda, söz konusu endüstrinin toplam üretim ve istihdam içindeki payı az olduğundan işsizlik, üretimde daha az ürün çeşitliliğine sahip olan bir ekonomide olduğu kadar artmayacaktır. Kenen (1969) ayrıca, ticaret hadlerinde kötüleşme ya da dış talepte azalma olması durumunda, istihdam düzeyini önceki duruma getirebilmek için gerekli olan döviz kuru değişiminin ürün çeşitliliği az olan ülkede daha fazla olması gerektiğini öne sürmüştür. Kenen (1969) bu noktadan hareketle, ürün çeşitliliği fazla olan ülkelerde sabit döviz kurunun uygulanmasının, ürün çeşitliliği az olan ülkelerde ise esnek döviz kurunun uygulanmasının uygun olduğu görüşünü savunmuştur (Kenen, 1969: 54).

3.4. Fiyatlar ve Ücretlerin Esnekliği

Bir para birliği oluşturmayı amaçlayan bir grup ülkede nominal fiyatlar ve ücretlerin esnek olduğu durumda, karşılaşılan bir şok sonrası ekonominin dengelenme süreci bir ülkede fiyat/ücret düşüşü ve diğer ülkede enflasyon ile gerçekleşecektir. Bu ise, döviz kuru değişimi gereğinin yerini fiyat/ücret değişimi aldığı ölçüde, dengenin sağlanması için nominal döviz kuru ayarlamalarına duyulan ihtiyacın azalmasına neden olacaktır (Friedman (1953) ve Kawai (1987))⁴. Dolayısıyla, bir para alanında fiyatlar ve ücretlerin esnekliği çok önemlidir.

⁴ Friedman (1953) çalışmasını optimum para alanları teorisinin geliştirildiği yılların öncesinde gerçekleştirmiştir ve dolayısıyla optimum para alanları teorisinin öncü çalışmalarından değildir ancak, esnek döviz kuru ve sabit döviz kuru sistemi arasında yapılacak tercihin ele alınan bölgenin ekonomik özelliklerinden bağımsız olmaması gerektiğinin ipuçlarını Friedman (1953)'ün çalışmasında bulmak mümkündür.

3.5. Finansal Bütünleşmenin Derecesi

Ingram (1969), para alanının optimum büyüklüğünü belirlemek için ekonominin reel değil finansal özellikleri üzerinde durulması gerektiğini öne sürmüştür. Ingram (1969), finansal piyasalar arasında yüksek derecede bütünleşme olması durumunda, döviz kuru değişimlerine gerek olmayacağını çünkü faiz hadlerindeki küçük bir değişikliğin yeterli derecede dengeye getirci sermaye hareketlerine neden olacağını öne sürmüştür. Ancak, Fleming (1971) finansal bütünleşmenin derecesi yüksek olsa dahi, yine de dengesizlik yaratan sermaye hareketlerinin mevcut olabileceğine işaret ederken, Ishiyama (1975), ödemeler fazlasına sahip olan ülkelerin, ödemeler gücünü içerisinde olan ülkelere borç verme eğiliminde olmayabileceğinin altını çizmiştir. Tower ve Willet (1970) ise, dengeye getirci mekanizma ile finanse edici mekanizma arasındaki kavramsal farklılığı vurgulamışlar (Tower ve Willet, 1970: 411) ve Ingram (1969)'ın öne sürdüğü mekanizmanın, ödemeler dengesini finanse edici bir mekanizma olduğunu, dengeyi her zaman sağlamayacağını belirtmişlerdir.

3.6. Enflasyon Hızlarındaki Benzerlik

Haberler (1970) ve Fleming (1971) tarafından ortaya konulan enflasyon hızlarının benzerliği kriterine göre, ödemeler dengesizlikleri genellikle, ulusal para politikalarındaki, sendikaların tutumlarındaki ve ulusal enflasyon hızlarındaki farklılıklardan kaynaklanır. Ülkelerin enflasyon hızları düşük ve benzer ise, ticaret hadleri de istikrarlı olacaktır. Bu ise, sabit döviz kuru sisteminde cari işlemlerde ve ticarete dengenin sağlanmasına olanak verecektir.

3.7. Politik Bütünleşmenin Derecesi

Haberler (1970), Ingram (1969) ve Tower ve Willet (1970), başarılı bir para alanı oluşturulmasında önemli olan faktörün ülkelerin ekonomik özelliklerinin benzeşmesi değil politika bütünleşmesi olduğunu öne sürmüşlerdir. Ancak, Fleming (1971), para birliğinde ekonomik durgunluk yaşayan bir ülke ödemeler açığına, büyüyen ülkeler ise ödemeler fazlasına sahip ise, ortak maliye politikasının ödemeler dengesizliğine (zengin, büyüyen ülkeden durgunluk yaşayan ülkeye gelir transferi yoluyla) çözüm bulabileceğini öne sürmüştür (Fleming, 1971: 478–79). Fleming (1971) ayrıca, ortak para politikasına da şüpheyle yaklaşmaktadır. Örneğin, ortak Merkez Bankasının kurulması, kısa dönemli faiz hadlerinin eşitlenmesini ve sermaye hareketlerini teşvik edecektir. Ancak bu merkezileşme her zaman para birliğine üye ülkelerin ödemeler dengesizliklerinin üstesinden gelmelerine yardımcı olmayabilir.

Optimum para alanları teorisinin öncüleri tarafından öne sürülen ayrı ayrı kriterlerin oluşturduğu bu yaklaşımın yetersizliğinin anlaşılması nedeniyle, daha sonra, öncü aşamadan farklı olarak para birliğine dâhil olmanın kazanç ve maliyetlerinin

değerlendirilmesine dayanan bir yaklaşım geliştirilmiştir. Aşağıda, 1970'lerdeki optimum para alanları teorisinin bütünleştirici aşaması değerlendirilmiştir.

4. Optimum Para Alanları Teorisi'nin Bütünleştirici Aşaması: 1970'ler

Öncü aşamada optimum para alanının belirlenmesinde ayrı ayrı kriterlerden yola çıkıldığı için ulaşılan sonuçlar birbirinden farklılaşmış ve birbiri ile tutarlı olmayan sonuçlar ortaya çıkmıştır. Örneğin, bir ekonomi dışı açık olduğu için sabit döviz kurunun uygulanması uygun iken, aynı ekonomi ile diğer bölgeler arasındaki faktör hareketliliği düşük olduğu için söz konusu ekonomide aynı zamanda esnek döviz kuru sisteminin uygulanması uygun olmaktadır. Bunun yanında, kriterler birbirleri ile karşılıklı bağımlılık içinde olduklarından, bir kriterin bir diğerinden bağımsız değerlendirilmesinin oldukça güç olduğu söylenebilir (Ishiyama, 1975: 377). Optimum para alanları teorisini, bu noktadan yola çıkarak ele alan ve parasal birliğin kazanç ve maliyetlerinin değerlendirilmesine dayanan yaklaşımın öncüleri Fleming (1971), Corden (1972), Ishiyama (1975) ve Tower ve Willet (1976)'dir.

4.1. Para Birliği'nden Sağlanacak Kazançlar

4.1.1. Mikroekonomik Etkinlikte İyileşme

Mikroekonomik etkinliğin artması temel olarak paranın fonksiyonlarından kaynaklanmaktadır. Değişim aracı olarak ortak para birimi, paraların birbirleriyle değiştirilme maliyetlerini ortadan kaldırır. Büyük bir bölgenin ortak para birimi aynı zamanda iyi bir değer saklama aracıdır. Veri enflasyon hızında, böyle bir para birimi geniş bir mal çeşidini kontrol edecektir. Böylelikle, fiyat farklılaştırmasının önüne geçilebilecek, piyasa bölünmesi azaltılabilecek ve rekabet artacaktır. Bu açıdan bakıldığında, ortak para birimi, kaynak dağılımında etkinliği ve ekonominin bütünleşmesini sağlamaktadır (Tower ve Willet, 1976: 3; Mongelli, 2002: 33).

4.1.2. Makroekonomik İstikrar ve Büyümede Artış

Makroekonomik istikrar ve büyümede artışın kaynağı, genel fiyat istikrarının sağlanması, dış finansman olasılığını artıran daha derin ve daha şeffaf finansal piyasaların oluşması ve üretim ve istihdamdaki dalgalanmaların azalmasıdır. Ancak, ortak para birimi ile derinleşen piyasalar üye ülkelere reel ekonomik şoklar karşısında korunma sağlayamayabilir.

4.1.3. Spekülatif Sermaye Hareketlerinin Ortadan Kalkması

Küçük bir ülkede, döviz piyasası az sayıda spekülatörün piyasayı etkilemelerine olanak verecek şekilde çok küçük ve sık olabilir. Ortak para birimi ile elde edilebilecek kazançlardan bir diğeri, spekülatif sermaye hareketlerinin azalmasıdır. Ancak Fleming (1971), para birliğinin hangi aşamasında olduğuna bağlı olarak, para birliği içindeki bir döviz kuru değişimi beklentisi tehdit edici bir boyuta ulaşırsa, spekülatif sermaye hareketlerinin çok daha büyük olabileceğine dikkat çekmiştir.

4.1.4. Döviz Rezervlerinden Tasarruf

Döviz rezervlerinden tasarruf, bir para birliğinin ilk aşamalarında kendisini göstermeyebilir. Para birliğine dahil olan ülkelerin uyguladıkları politikalar arasındaki koordinasyon arttıkça ve tek para kabul edildiğinde bu kazanç daha belirgin hale gelecektir. Sonuçta, birlik içindeki işlemlerde üye ülkeler dış rezerv bulundurma yükümlülüğünü taşımayacaklardır. Parasal bütünleşmenin ara aşamalarında rezervlerden sağlanacak tasarrufun ne kadar olacağı konusu ise, uygulanacak politikalara bağlıdır (Ishiyama, 1975: 363).

4.2. Para Birliği'nin Neden Olacağı Maliyetler

4.2.1. Geçiş Maliyetleri

Ortak para birimini kullanmanın geçiş maliyetleri, ortak para biriminin basılması ve piyasaya sürülmesi için katlanılması gereken idari, yasal maliyetler ve donanım maliyetleridir. Bunun yanında, yeni hesap biriminin neden olduğu psikolojik maliyetler de vardır. Ayrıca, para birliğinin başlangıcında bir ülke yanlış bir nominal döviz kuru paritesini seçerse, rekabet gücünü tamamen kaybedebilir⁵.

4.2.2. Para Birliği'nde Politika Koordinasyonunun Neden Olacağı Maliyetler

Corden (1972)'a göre, para birliğindeki politika koordinasyonu, nominal ücretler ve fiyatlar aşağı yönde katı olduğu ölçüde bir maliyet anlamına gelmekte ve

⁵ *Sabit döviz kuru sistemine yanlış döviz kuru paritesi ile girmenin sonuçlarının çarpıcı bir örneği Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin durumudur. İngiltere prestij nedeniyle sabit döviz kuruna savaş öncesi parite (aşırı değerlenmiş bir kur) ile dönmüş ve bunun sonucunda tüm 1920'ler boyunca batı dünyasında gerçek ekonomik durgunluk yaşayan tek ülke olmuştur (Maddison, 1989: 52). Bir para birliğine dâhil olan ülkeler kendi aralarında sabit döviz kuru uyguladıklarından 1920'lerdeki İngiltere örneği günümüze ışık tutmaktadır.*

harcamaları kaydıran politikalarından vazgeçilmesini gerektirmektedir⁶. Ayrıca, ortak para politikası üye devletlerinin çoğunun çıkarlarına hizmet etse de, belirli bir bölge ya da ulus için yararlı olmayabilir. Bunun yanında, maliye politikası, istihdam düzeyini artırmak için devletin elinde etkili bir araçtır. Ancak, maliye politikası da para birliğinde bağımsızlığını geniş ölçüde yitirir (Ishiyama, 1975: 366)⁷.

4.2.3. Phillips Eğrisi

Her ülkenin kendi Phillips eğrisi üzerinde farklı bir noktada bulunduğu, yani farklı bir işsizlik-enflasyon tercihi olduğu varsayımı altında para birliği bir ülkenin Phillips eğrisindeki işsizlik-enflasyon tercihidenden farklı bir konuma zorlanması sonucunu doğurabilir. Fleming (1971), bu durumu para birliğinin neden olacağı önemli bir maliyet olarak tanımlamıştır. Fleming (1971)'e göre, döviz kurlarının sabitlenmesi enflasyonu belirli bir düzeyde tutmak için katlanılması gereken işsizlik düzeyini artıracak ve belirli bir düzeydeki istihdam haddine karşılık gelen enflasyon haddini artıracaktır.

4.2.4. Şokların Türü ve Benzerliği

Tower ve Willet (1976), para birliğine dahil olmanın toplam maliyetinin ekonominin kaynaklarına ve dış şokların türüne ve şiddetine bağlı olduğunu belirtmiştir. Şokların dış piyasadan kaynaklanması ya da iç piyasadan kaynaklanması durumunda elde edilecek kazançlar ya da karşılaşılabilecek maliyetler farklılaşmaktadır. Tavlas (1994)'a göre, benzer özellikler gösteren ve şoklara benzer şekillerde tepki veren ülkeler aralarında daha az döviz kuru değişimine gereksinim duyacaklardır (Tavlas, 1994: 216). Dolayısıyla, bu ülkeler optimum para alanı oluşturabilirler.

Bir para alanının optimalliğinin değerlendirilmesinde ayrı ayrı kriterlerden yola çıkılmasındansa, temel kazanç ve maliyetlerin üzerinde duran yaklaşım ile para alanları daha bütünleştirici bir çerçeve altında analiz edilmesine rağmen analitik çerçevedeki zayıflıkların üstesinden gelinememiştir.

⁶ Örneğin, para birliğine dâhil olan bir ülke, ihrac mallarına olan talepte bir azalma olması durumunda, devalüasyona gidemeyecek ve dolayısıyla rekabet gücünü artıramayacaktır.

⁷ Nitekim Euro alanında uygulanan Büyüme ve İstikrar Paketi buna bir örnektir. Maastricht kriterlerinde belirtildiği üzere, Ekonomik ve Parasal Birlik'e üye ülke bütçe açıkları GSYİH'nın %3'ünü geçmemelidir. Bu amaçla, bütçe açıklarının %3'lük sınırı üzerine çıkmasından önce bütçedeki sapmaları belirleyip düzeltmek için erken uyarı sistemi ve üye devletler üzerinde, aşırı bütçe açıklarından kaçınmak veya açık ortaya çıktığında gerekli önlemleri almak üzere baskı yaratan bir caydırıcı kurallar seti benimsenmiştir (İktisadi Kalkınma Vakfı, 2003: 18). Söz konusu kritere uyulmaması durumunda Komisyon'un hazırlayacağı bir raporla birlikte Konsey, üye devletlere yaptırımlar uygulayabilecektir (Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, 1998: 13-14).

5. 1980'lerden Günümüze Optimum Para Alanları Teorisi'nin Yeniden Değerlendirilmesi Ve Ampirik Çalışmalar

1970'lerden sonra optimum para alanları teorisi konusundaki yazında bir duraklama yaşanmıştır. Bu duraklama, Avrupa parasal bütünleşmesindeki yavaşlamadan kaynaklanmıştır. Ancak, çeşitli teorik ve ampirik gelişmeler ve 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Avrupa'nın parasal bütünleşme yönünde attığı adımlar parasal bütünleşmenin temel kazanç ve maliyetlerinin yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. 1980'ler ve 1990'ların başındaki bu yeniden değerlendirme "yeni optimum para alanları teorisi"nin oluşumuna temel olmuştur (Tavlas, 1993: 669). Ancak, Willet (2001), optimum para alanları teorisindeki son gelişmeleri değerlendirdiği çalışmasında, optimum para alanları teorisinin bir ülkenin hangi döviz kuru sistemini benimsemesi gerektiği konusunda her zaman açık ve kesin bir yanıt vermediğini öne sürmüştür (Willet, 2001: 2).

Aşağıda, ilk olarak optimum para alanları teorisinin yeniden değerlendirildiği aşama incelenmiş, daha sonra ekonometrik çalışmalar ve patern algılaması başlıkları altında optimum para alanları ile ilgili ampirik çalışmalar ele alınmıştır.

5.1. Optimum Para Alanları Teorisi'nin Yeniden Değerlendirilmesi

5.1.1. Phillips Eğrisi ve Uzun Dönemde Para Politikalarının Etkisizliği

Phillips eğrisi ve uzun dönemde para politikalarının etkisizliği argümanına göre, emek nominal ücretleri değil reel ücretleri göz önüne aldığından, Phillips eğrisi beklenen enflasyon ile ilişkilendirilmelidir (Tavlas, 1993: 670). Tam olarak öngörülen politika değişiklikleri ise, reel değişkenler üzerinde etkili olmayacaktır. Bunun yanında, Artis (1991)'e göre, esnek döviz kuru sisteminin tek avantajı bir ülkenin diğer ülkelerden farklı bir enflasyon tercihinde bulunabilmesidir. Dolayısıyla, bir taraftan, tam olarak öngörülen politikaların uzun dönemde reel değişkenleri etkilememesi, diğer taraftan, esnek döviz kuru sisteminin tek avantajının bir ülkenin diğer ülkelerden farklı bir enflasyon tercihinde bulunabilecek olması nedeniyle, sabit döviz kuru sisteminin benimsenmesinin ve dolayısıyla ulusal para politikası üzerindeki doğrudan kontrolün yitirilmesinin maliyeti düşüktür.

5.1.2. Kredibilite

Bazı hükümetlerin, işsizliği daha düşük seviyelere çekebilmek için enflasyonu düşük düzeyde tutma taahhütlerini yerine getirmeme eğiliminde olabileceğinden hareketle (Kydland ve Prescott (1977) ve Barro ve Gordon (1983)), Giavazzi ve Giovannini (1989), enflasyonu düşük düzeyde tutma taahhüdünü yerine getirmeme (veya getirememe) eğiliminde olan bir ülke için, enflasyonu düşük düzeyde tutma kredibilitesini kazanmanın

yolunun, düşük enflasyona sahip bir ülke ile para birliği oluşturmak olduğunu öne sürmüşlerdir.

5.1.3. Döviz Kuru Ayarlamalarının Etkisi

Optimum para alanları teorisinin yeniden değerlendirilmesinde, kaybedilen döviz kuru politikası aracının maliyetleri konusunda iki farklı görüş ortaya atılmıştır. Krugman (1991 ve 1993) ve Tavlas (1993)'a göre, nominal döviz kurundaki değişiklikler, dış dengesizliklerin giderilmesinde etkili değildir.

İkinci görüş, dengesizliklerin kaynağını düzeltmeye yönelik inandırıcı girişimlerle desteklendiğinde, nominal döviz kuru ayarlamalarının belirli koşullar altında oldukça etkili olabileceğini savunmaktadır. Dolayısıyla, döviz kuru aracı üzerindeki doğrudan kontrolün yitirilmesinin maliyetleri vardır (De Grauwe, 2000).

5.1.4. Belirsizlik Altında Emeğin Hareketliliği

Bertola (1989), mikroekonomik temelli modelini, Mundell (1961)'in faktör hareketliliği analizine uygulamıştır. Bölge değiştirme seçeneği ile karşı karşıya olan bir bireyi ele alan Bertola (1989), her iki bölgede de gelirin belirsiz ve taşınma maliyetlerinin sabit olduğunu varsaymıştır. Bertola (1989), belirli bir beklenen gelir farklılığı aralığında bölge değiştirmenin gerçekleşmeyeceğini ve bu aralığın büyüklüğünün belirsizliğin derecesi ile pozitif yönlü ilişkili olduğunu öne sürmüştür. Dolayısıyla, gitmeyi hedeflediği bölgede gelecekteki kazançlarla ilgili belirsizlik yüksek ise, birey yer değiştirme konusunda daha isteksiz olacaktır (Bertola, 1989: 107).

Phillips eğrisi ve uzun dönemde para politikalarının etkisizliği, kredibilite, döviz kuru ayarlamalarının etkisi ve belirsizlik altında emeğin hareketliliği gibi konular çerçevesinde yeniden değerlendirilen optimum para alanları teorisi, bu teorik gelişmelerin yanında ampirik çalışmalarla desteklenmiştir.

5.2. Ampirik Çalışmalar

Diğer ülke ve bölgelerle ilgili ampirik çalışmalar da yürütülmekle birlikte⁸, Avrupa, Ekonomik ve Parasal Birlik ve optimum para alanları ile ilgili ampirik çalışmalar için bir laboratuvar işlevi görmüştür.

⁸ Örneğin, Latin Amerika, Uzak Doğu Asya, Afrika'nın bazı bölgeleri, Amerika Birleşik Devletleri, (o zamanki) G7 ülkeleri, Fransız Afrika kolonileri, (o zamanki) Sovyetler Birliği ve dünya geneli ile ilgili çalışmalar için Bkz: Ghosh ve Wolf (1994), Eichengreen ve Bayoumi (1996a) ve Alesina, Barro ve Tenreyro(2002).

5.2.1. Ekonometrik Çalışmalar

Maastricht Antlaşması'nda belirtildiği üzere, Euro alanında ortak para politikası yürütülmesinin temel hedefi fiyat istikrarının sağlanmasıdır (Maastricht Treaty, 1992: 3). Fiyat istikrarının gerçekleştirilmesini sağlayacak optimum stratejilerin belirlenmesi ve uygulanacak politikaların temel makroekonomik değişkenler üzerindeki bölge düzeyindeki etkilerinin değerlendirilmesi ekonometrik modellerle gerçekleştirilmiştir.

Oluşturulan modellerin bir kısmı bölge düzeyinde modellerdir. Örneğin, Coenen ve Wieland (2000), alternatif para politikası stratejilerini değerlendirmek için bir Euro alanı modeli kurmuşlar ve bu amaçla üye ülkelerin ilgili makroekonomik zaman serilerini bir araya getirip, daha sonra bütün olarak Euro alanı için kurdukları modeli tahmin etmişlerdir.

Gerçekleştirilen bir başka tür ekonometrik yaklaşım ise, stokastik dinamik genel denge Modelleri'dir. Smets ve Wouters (2002) çalışmalarında stokastik dinamik genel denge modeli kurarak, Euro alanı için GSYİH, tüketim, yatırım, fiyatlar, reel ücretler, istihdam ve nominal faiz haddini tahmin etmişlerdir.

Ferrero (2005) ise, çalışmasında para ve maliye politikasının ortak yürütüldüğü bir para birliğini stokastik dinamik genel denge modeli çerçevesinde analiz etmiş ve dış şokların etkilerinin yumuşatılmasında maliye politikasının önemli bir rolü olduğu ve para politikasının fiyat istikrarını sağlamaya yöneltilmesi gerektiği sonucuna ulaşmıştır.

De Bandt ve Mongelli (2000) ise, Euro alanında gerek ekonomik, finansal ve parasal, gerekse kurumsal faktörlerin mali yaklaşmayı sağlayıp sağlayamayacağını araştırmışlar ve Euro alanında ülkeler arası çapraz korelasyonun ve mali yaklaşmanın arttığı sonucuna ulaşmışlardır.

5.2.2. Patern Algılaması

Patern algılaması *a priori* bilgiye ya da paternlerden çıkarılan istatistiksel bilgiye dayanan verileri/paternleri gruplandırmayı amaçlar (Duda, Hart ve Stork, 2000: 15).

Patern algılaması yöntemi ile gerçekleştirilen ampirik çalışmalarda, Avrupa Birliği'ne ya da Ekonomik ve Parasal Birlik'e üye ülkelerin benzerlik ve farklılık analizi yapılmış, ülkeler benzerliklerine göre gruplandırılmıştır. Ayrıca, Avrupa Birliği'ne 1 Mayıs 2004 tarihinde üye olan ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birlik'e ne derecede hazır oldukları üzerinde de yoğunlaşmıştır.

Başlangıç koşulları elverişsiz olan ve belirli şoklar karşısında ulusal para politikasını kullanamayan ülkeler düşük büyüme ve yüksek işsizlik ile karşı karşıya kalırlar. Dolayısıyla, Bayoumi ve Eichengreen (1997), bir para birliğinin başarılı işleyişinin yalnızca Maastricht kriterlerinin sağlanması ile gerçekleştirilemeyeceğini ve reel yakınlaşmanın sağlanamayacağını öne sürmüşlerdir. Literatürde bir ülkenin Ekonomik ve Parasal Birlik'e ne derecede hazır olduğunun ölçülmesinde hem Maastricht kriterleri, hem de optimum para alanları teorisi kriterleri kullanılmıştır.

Aşağıda, patern algılamasına dayanan çalışmalar bölgeler arası kıyaslamaya dayanan çalışmalar, ülkelerinin Ekonomik ve Parasal Birlik'e ne derecede hazır olduğunu belirlemeyi amaçlayan çalışmalar, şoklar ve şoklara uyum süreci temelinde yürütülen çalışmalar ve optimum para alanları teorisi kriterlerinin ortak hareketliliği üzerinde yoğunlaşan çalışmalar olmak üzere dört başlık altında değerlendirilmiştir.

5.2.2.1. Optimum Para Alanları Teorisi Kriterlerinden Hareketle Bölgeler Arası Kıyaslamaya Dayanan Çalışmalar

Eichengreen (1991), Avrupa'yı Amerika Birleşik Devletleri ve Kanada ile reel döviz kurunun değişkenliği, şokların simetrikliği ve emeğin hareketliliği açısından karşılaştırmıştır. Eichengreen (1991), reel döviz kurunun Avrupa'da Kuzey Amerika'ya göre daha çok değişkenlik gösterdiği, şoklar arasındaki korelasyonun Kuzey Amerika'da daha yüksek olduğu ve emeğin hareketliliğinin Avrupa'da daha düşük olduğu yönünde ampirik kanıt bulmuştur. Diğer yandan, Avrupa Topluluğu'na üye ülkeleri merkez ve çevre ülkeler olarak gruplandıran Bayoumi ve Eichengreen (1992), merkez ülkelerde toplam arz ve toplam talep şoklarının daha küçük ve şoklar arasındaki korelasyonun daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca, Amerika Birleşik Devletleri'nin Avrupa Topluluğu'na üye ülkelere kıyasla şoklara daha kolay uyum sağladığının, bunun ise, Amerika'da emeğin hareketliliğinin daha yüksek olduğu anlamına geldiğinin altını çizmişlerdir. Bu bulgu, Eichengreen (1991)'in ulaştığı sonucu destekler niteliktedir.

5.2.2.2. Benzerlik ve Farklılık Analizine Dayanan ve Ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birlik'e Ne Derecede Hazır Olduğunu Belirlemeyi Amaçlayan Çalışmalar

Eichengreen ve Bayoumi (1996b), hangi ülkelerin Avrupa parasal bütünleşmesinde yer almaya hazır olduğunu analiz etmişler ve ülkeleri yüksek derecede hazır olan ülkeler, yaklaşma eğilimine sahip olan ülkeler ve ya çok az ya da hiç yaklaşma eğilimi göstermeyen ülkeler olmak üzere üç gruba ayırmışlardır.

Artis ve Zhang (2001) bulanık gruplama tekniği ile Ekonomik ve Parasal Birlik'e üyelikte benzerlik ve farklılık analizini optimum para alanları teorisi kriterleri ile gerçekleştirmişlerdir. Çalışmalarının sonucuna göre, merkez ülkeler; Almanya, Fransa,

Avusturya, Belçika ve Hollanda, kuzey çevre ülkeleri; İskandinavya ülkeleri, İngiltere, İrlanda ve Finlandiya ve güney çevre ülkeleri; İspanya, İtalya, Portekiz ve Yunanistan'dır.

Boreiko (2002), bulanık gruplama yöntemi ile Merkezi ve Doğu Avrupa (o zamanki) aday ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birlik'e ne derecede hazır olduklarını Maastricht kriterleri (nominal yakınlaşma) ve optimum para alanları teorisi kriterleri (reel yakınlaşma) ile tahmin etmiştir. Kozluk (2005), benzer şekilde, bulanık gruplama yöntemini kullanarak optimum para alanları teorisi kriterlerini Merkezi ve Doğu Avrupa (o zamanki) aday ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birlik'e uygunluklarını, Maastricht kriterlerini de söz konusu ülkelerin Ekonomik ve Parasal Birlik'e dahil olmaya ne derecede hazır olduklarını belirlemek üzere kullanmış ve 'uygunluk' ve 'hazır olma' endeksleri oluşturmuştur. Kozluk (2005), Ekonomik ve Parasal Birlik'e dahil olan ülkelerin birliğe katılım öncesi durumlarına kıyasla Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin optimum para alanları kriterleri açısından daha uygun ve daha hazır oldukları sonucuna ulaşmıştır.

5.2.2.3. Şoklar ve Şoklara Uyum Süreci Temelinde Yürütülen Çalışmalar

Patern algılamasına dayanan çalışmaların bir kısmı, ülkelerin karşılaştıkları şoklar ve şoklara uyum süreci temelinde yürütülmüştür. Weimann (2003), Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Ekonomik ve Parasal Birlik'e uygunluğunu ülkelerin karşı karşıya kaldıkları şokların korelasyonu ile değerlendirmiştir. Şokları birinci tip ve ikinci tip şoklar olarak ayıran Weimann (2003), birinci tip şokları uzun dönemde hasılayı etkileyen şoklar, ikinci tip şokları ise uzun dönemde hasılayı etkilemeyen şoklar olarak tanımlamıştır. Weimann (2003)'ün temel bulgusu, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin ikinci tip şoklar karşısında Ekonomik ve Parasal Birlik'e üye ülkelerle olan korelasyonlarının daha düşük olduğudur.

Frenkel ve Nickel (2002), Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinde şokların özelliklerini ve şoklara uyum sürecini Euro alanına dahil olan ülkeler ve diğer Avrupa Birliği üyesi ülkeler ile kıyaslamışlardır. Bir bütün olarak Euro alanı ve bir grup olarak Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri alındığında, şoklarda ve şoklara uyum sürecinde farklılıklar gözlemlenmektedir. Aynı sonuç, Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri Euro alanına dahil olan ülkelerle bire bir karşılaştırıldığında da geçerliliğini korumaktadır. Merkezi ve Doğu Avrupa ülkeleri tek tek, Euro alanına dâhil olan ülkelerle karşılaştırıldığında ise, daha gelişmiş Merkezi ve Doğu Avrupa ülkelerinin Euro alanı ülkeleri ile benzerlik gösterdiği görülmektedir.

5.2.2.4. Optimum Para Alanları Teorisi Kriterlerinin Ortak Hareketliliği Üzerinde Yoğunlaşan Çalışmalar

Rose ve Engel (2000), para birliklerinin Mundell (1961)'in öne sürdüğü optimum para alanlarının özelliklerini taşıyıp taşımadıklarını araştırmışlar ve para

birliklerine üye ülkeler, kendi ulusal parası olan ülkeler ve ülke içindeki bölgeler⁹ olmak üzere üç grubu kıyaslamışlardır. Rose ve Engel (2000), para birliklerine üye olan ülkelerin ulusal paraları olan ülkelere göre daha çok bütünleşmiş, ancak ülke içindeki bölgelere göre daha az bütünleşmiş oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Para birliğine üye ülkeler para birliğine üye olmayan ülkelere kıyasla daha çok ticaret yapmakta, söz konusu ülkelerin reel döviz kurları daha az değişkenlik göstermekte ve ülkeler arası devresel dalgalanmalar daha uyumlu olmakta iken; söz konusu ülkeler, ülkelerin içindeki bölgelere kıyasla daha az ticaret yapmakta, reel döviz kuruları daha çok değişkenlik göstermekte ve devresel dalgalanmalar uyumlu olmamaktadır.

Alesina, Barro ve Tenreyno (2002), benzer şekilde, para birliklerinin ülkeler arası ticareti ve ülkelerin üretim düzeylerindeki ortak hareketliliği (devresel dalgalanmaların uyumunu) artırdığını öne sürmüştür. Ancak, Alesina, Barro ve Tenreyno (2002)'nin farklılaştıkları nokta, para birliklerinin fiyatlardaki ortak hareketlilikle sistematik olarak ilişkili olmadığını öne sürmeleridir.

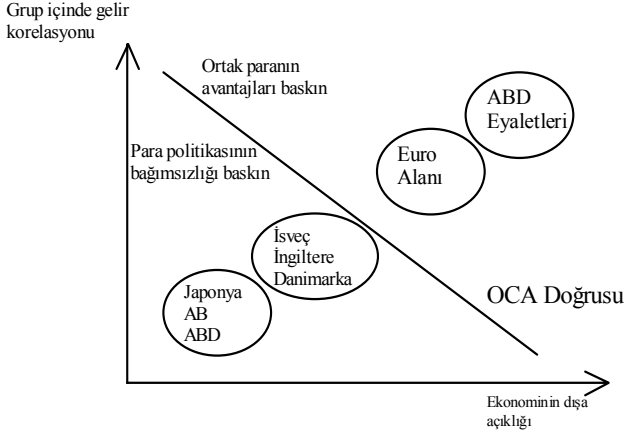
Ekonomik ve Parasal Birlik'e zengin bir teorik çerçeve sunan optimum para alanları teorisini üç aşamada değerlendirdikten sonra aşağıda, optimum para alanlarının endojenliği ele alınmıştır. Parasal bütünleşme tek para birimini benimseyen herhangi bir grup ülke için yapısal bir kırılmayı temsil etmektedir (Mongelli, 2002: 27). Bu noktada optimum para alanlarının endojenliği argümanı önem kazanmaktadır.

6. Optimum Para Alanları'nın Endojenliği

Frankel (1999), bir para birliğinden sağlanacak net kazançları değerlendirirken ekonominin dışı açıklığı ve ülkelerin gelirleri arasındaki korelasyonun diğer kriterlerden daha önemli olduğunu öne sürmüştür.

⁹ Amerika Birleşik Devletleri'nin eyaletleri ülke içindeki bölgelere örnektir.

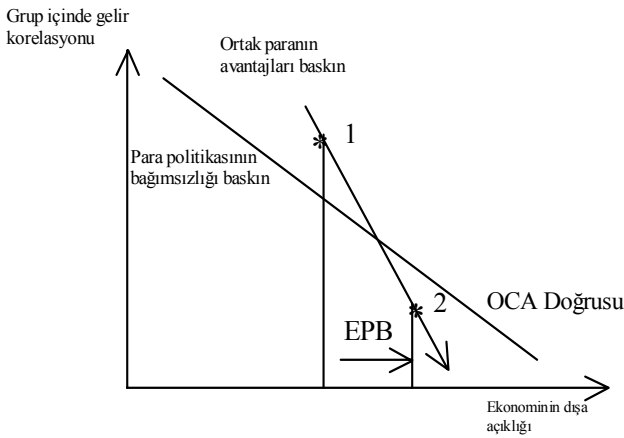
Şekil: 1 Optimum Para Alanları Teorisi'nin İki Önemli Kriteri

Kaynak: Frankel, 1999: 39.

Şekil 1'de ortak para birimine geçerek kazanç elde edecek ülkeler görülmektedir. OCA doğrusu, ekonominin dışı açıklığı ile gelir korelasyonu kombinasyonlarını göstermektedir. OCA doğrusunun yukarısında kalan ABD Eyaletleri ve 1999 yılında Euro alanına dahil olan ülkeler sırasıyla ABD doları ve Euro'dan net kazanç sağlarken, doğrunun altında kalan ABD, Japonya ve Avrupa, para politikasının bağımsızlığından daha fazla kazanç elde etmektedirler.

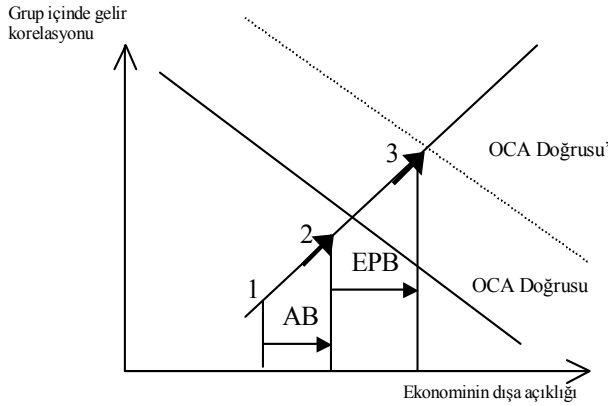
Şekil: 2 Uzmanlaşmanın Artması ve Gelir Korelasyonunun Düşmesi

Kaynak: Frankel, 1999: 41.

Şekil 2’de Ekonomik ve Parasal Birlik (EPB) ile bir ülke 1 noktasından 2 noktasına geçer. 2 noktasında ülke dışa daha açık iken, gelir korelasyonu daha azdır. Frankel (1999) bu noktadaki çelişkinin altını çizerek, parasal bütünleşmenin uzmanlaşmayı artıracığını, ancak bu durumda ürün çeşitliliğinin azalacağını ve ülkelerin kötü bir para alanı partneri haline geleceğini öne sürmüştür. Ürün çeşitliliğinin artırılması amaçlanıyorsa, daha geniş bir coğrafi alan ürün çeşitliliğinde artış anlamına geleceği için bu problemin üstesinden gelinmesi ancak optimum para alanının sınırlarını genişletmek yolu ile sağlanabilir.

Şekil: 3
Bir Ülkenin Önce AB, Daha Sonra EPB’ye Üye Olması ve Optimum Para Alanları’nın Endojenliği’nin Baskın Olması

Kaynak: Frankel, 1999: 40.

Frankel ve Rose (1996) Şekil 3’te başlangıçta OCA doğrusunun solundaki 1 noktasında olan bir grup ülkenin Avrupa Birliği’ne üye olmaları durumunda, hem ticaret bütünleşmesinin, hem de gelir korelasyonunun artacağını, yani, ülkelerin 2. noktaya doğru hareket edeceğini öne sürmüşlerdir. Söz konusu ülkeler, Ekonomik ve Parasal Birlik’e üye olduklarında ise, ticaret bütünleşmesinin ve gelir korelasyonunun derecesi daha da artacak ve OCA doğrusunun üzerinde yer alacaklardır. Bu noktanın önemli önermeleri vardır. Frankel ve Rose (1996)’a göre, optimum para alanları teorisinin kriterleri sağlanması endojendir yani, “Ekonomik ve Parasal Birlik’e katılan ülkeler motivasyonları ne olursa olsun, optimum para alanlarının kriterlerini katılım öncesinde sağlamasalar bile, katılım sonrası yerine getirebilirler” (Frankel ve Rose, 1996: 3).

7. Sonuç

Avrupa Siyasi Birliği yüzyıllardan beri düşünülen bir amaç olmuştur. Bu amacın gerçekleştirilmesi yolundaki çok güçlü engellerin varlığını kabul eden Avrupa Birliği'nin mimarları¹⁰, bu amacı gerçekleştirmenin yolunun daha mütevazı adımlarla ilerlemek olduğunu görmüşlerdir. Dolayısıyla, Avrupa'da 1950'lerde başlayan bütünleşme girişimlerinin, siyasi birliğin önemli bir adımı olan Ekonomik ve Parasal Birlik ile sonuçlanması 2002 yılını bulmuştur. Ekonomik ve Parasal Birlik, üye ülkelerin egemenlik haklarını Avrupa Birliği'ne devredecekleri bir sonraki aşama olan siyasi bütünleşme yönünde atılmış çok önemli bir adımdır.

Optimum para alanları teorisi, Avrupa parasal bütünleşmesi için önemli bir teorik çerçeve sunmakta ve Avrupa parasal bütünleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Ancak aynı zamanda, Avrupa'da Ekonomik ve Parasal Birlik yönünde atılan adımlar optimum para alanları teorisinin, özellikle de teoriyi test etmeye yönelik ampirik çalışmaların gerisindeki itici güç olmuştur. Diğer bir deyişle, Ekonomik ve Parasal Birlik ve optimum para alanları teorisi karşılıklı etkileşim içinde olmuşlardır. 1960'lar ve 1970'lerin başında optimum para alanları teorisinin öncü çalışmalarında öne sürülen üretim faktörlerinin hareketliliği, ekonominin dışa açıklığı, ürün çeşitliliği, fiyatlar ve ücretlerin esnekliği, finansal bütünleşmenin derecesi, enflasyon hızlarındaki benzerlik ve politika bütünleşmesinin derecesi gibi kriterler önemini korumaktadır. Ancak, bu yaklaşımın yetersizliklerinin anlaşılması üzerine 1970'lerde bütünleştirici yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yaklaşımda bir ülkenin bir para birliğine dahil olmasını, fiyat istikrarı, tam istihdam ve ödemeler dengesi gibi ekonomi politikasının temel hedefleri açısından, ayrı ayrı kriterler ile değerlendirmek yerine bir para birliğine dahil olmanın kazanç ve maliyetleri analiz edilmiştir. Yine de, bu yaklaşımda da çeşitli nedenlerle teorinin analitik çerçevesindeki zayıflıkların üstesinden gelinememiştir. İlk olarak, bu kazanç ve maliyetlerin çoğu, zaman içerisinde farklılaşacağından statik olarak değerlendirilemezler. Örneğin, bir para birliğinin ilk aşamaları ile ortak para biriminin tüm etkilerinin hem iç, hem de dış piyasalarda tam olarak hissedilmeye başladığı zamanın farklı etkileri olacaktır. Bunun yanında, söz konusu kazanç ve maliyetler para birliğine dahil olan ülkeler arasında farklılık gösterebilir. Bu farklılıklar ise küçük ülke, büyük ülke farklılığından kaynaklanabileceği gibi, ülkelerin başlangıç koşullarındaki farklılıklardan da kaynaklanabilir.

1980'lerden itibaren optimum para alanları teorisi yeniden değerlendirilmiş, aynı zamanda teori ampirik çalışmalar ile test edilmiştir. Yeniden değerlendirme aşamasında, öncü aşamada ortaya konulan kriterler yaklaşımı korunurken, aynı zamanda, kazanç ve maliyetlerin de üzerinde durulmuştur. Tüm bu gelişmelere ve teorinin ampirik çalışmalarla desteklenmesine rağmen optimum para alanlarının kesin cevabı olan basit ve açık bir testi yoktur. Çünkü ülkelerin ekonomi ve politika değişiklikleri karşısındaki

¹⁰ Jean Monnet, Robert Schuman, Konrad Adenauer, Alcide de Gasperi ve diğerleri.

tepkileri, içinde buldukları karmaşık ortamdan etkilenir. Optimum para alanları teorisi parasal birlik için önemli ipuçları ve zengin bir teorik çerçeve sunmakta ve parasal birliğin temellerinin anlaşılmasında önemli bir rol üstlenmektedir. Ancak, yine de teoride öne sürülen kriterleri ve parasal birliğin kazanç ve maliyetlerini pratikte ölçmenin oldukça zor olduğu göz ardı edilmemelidir. Bunun yanında, her ülke kendine özgü şartlara ve deneyimlere sahip olduğu için parasal birliğin kazanç ve maliyetlerinin ülkeler arasında farklılaşabileceği gerçeği de unutulmamalıdır.

Kaynakça

- Aktan, H. O. (1983), *Para Birlikleri Kuramı ve Avrupa Para Sistemi*, H.Ü. İİBF Yayınları No.4, Ankara.
- Alesina, A., Barro, R. J. ve Tenreyro, S. (2002) “Optimal Currency Area”, *NBER Working Paper*, 9072.
- Artis, M. J. (1991), “One Market, One Money: An Evaluation of the Potential Benefits and Costs of Forming an Economic and Monetary Union”, *Open Economies Review*, 2, 315–21.
- Artis, M. ve Zhang, W. (2001), “Core and Periphery in EMU: A Cluster Analysis”, *Economic Issues*, 6(2), 39–60.
- Barro, R., ve Gordon, D. B. (1983), “Rules, Discretion and Reputation in a Model of Monetary Policy”, *Journal of Monetary Economics*, 12, 101-121.
- Bayoumi, T. ve Eichengreen, B. (1992), “Shocking Aspects of European Monetary Unification”, *NBER Working Paper Series*, 3949.
- Bayoumi, T. ve Eichengreen, B. (1997), “Optimum Currency Areas and Exchange Rate Volatility: Theory and Evidence Compared”, B. Cohen (der.), *International Trade and Finance: New Frontiers for Research, Essays in Honour of Peter Kenen* içinde, Cambridge: Cambridge University Press.
- Bertola, G. (1989), “Factor Flexibility, Uncertainty and Exchange Rate Regimes”, M. De Cecco ve A. Giovannini (der.), *A European Central Bank? Perspectives on Monetary Unification After Ten Years of the EMS* içinde, Cambridge University Press.
- Boreiko, D. (2002), “EMU and Accession Countries: Fuzzy Cluster Analysis of Membership”, *Oesterreichische Nationalbank Working Paper*, 71.
- Coenen, G. ve Wieland, V. (2000), “A Small Estimated Euro Area Model With Rational Expectations And Nominal Rigidities”, *ECB Working Paper Series*, 30.
- Cohen, B. (der.) (1997), *International Trade and Finance: New Frontiers for Research, Essays in Honour of Peter Kenen*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Corden, W. M. (1972), *Monetary Integration, Essays in International Finance*, No. 93, Princeton, New Jersey: Princeton University.

- De Bandt, O. ve Mongelli, F. P. (2000), "Convergence of Fiscal Policies in the Euro Area", *ECB Working Paper Series*, 20.
- De Cecco, M. ve Giovannini, A. (der.) (1989), *A European Central Bank? Perspectives on Monetary Unification After Ten Years of the EMS*, Cambridge University Press.
- De Grauwe, P. (2000), *Economics of Monetary Union*, Fourth Edition, Oxford University Press.
- Duda, R. O., Hart, P. E. ve Stork, D.G. (2000), *Pattern Classification*, Second Edition, United States: John Wiley & Sons.
- Eatwell, J., Milgate, M. ve Newman, P. (der.) (1987), *The New Palgrave: A Dictionary of Economics*, London: The Macmillan Press.
- Eichengreen, B. (1991), "Is Europe an Optimum Currency Area?" *NBER Working Paper Series*, 3579.
- Eichengreen, B. ve Bayoumi, T. (1996a), "Is Asia an Optimum Currency Area? Can It Become One? Regional, Global and Historical Perspectives on Asian Monetary Relations", *Center for International and Development Economics Research Working Paper Series*, 1033.
- Eichengreen, B. ve Bayoumi, T. (1996b), "Ever Closer to Heaven? An Optimum-Currency-Area Index for European Countries", *Center for International and Development Economics Research*.
- Ferrero, A. (2005), "Fiscal And Monetary Rules For A Currency Union", *ECB Working Paper Series*, 502.
- Fleming, M. J. (1971), "On Exchange Rate Unification", *Economic Journal*, 81, 467-88.
- Frankel, J. A. (1999), "No Single Currency Regime is Right for All Countries or at All Times", *NBER Working Paper Series*, 7338.
- Frankel, J. A. ve Rose, A. K. (1996), "The Endogeneity of the Optimum Currency Area Criteria", *NBER Working Paper Series*, 5700.
- Frenkel, M. ve Nickel, C. (2002), "How Symmetric Are the Shocks and the Shock Adjustment Dynamics Between the Euro Area and Central and Eastern European Countries?" *IMF Working Paper*, WP/02/222.
- Friedman, M. (1953), "The Case for Flexible Exchange Rates", M. Friedman (der.), *Essays in Positive Economics* içinde, University of Chicago Press, 157-203.
- Friedman, M. (der.) (1953), *Essays in Positive Economics*, University of Chicago Press.
- Giavazzi, F. ve Giovannini, A. (1989), *Limiting Exchange Rate Flexibility: the European Monetary System*, Cambridge, Massachusetts: The MIT Press.
- Ghosh, A. R. ve Wolf, H. C. (1994), "How Many Monies? A Genetic Approach to Finding Optimum Currency Areas", *NBER Working Paper Series*, 4805.

- Haberler, G. (1970), "The International Monetary System: Some Recent Developments and Discussions", G. N. Halm (der.), *Approaches to Greater Flexibility of Exchange Rates: The Bürgenstock Papers* içinde, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 115-123.
- Halm, G. N. (der.) (1970), *Approaches to Greater Flexibility of Exchange Rates: The Bürgenstock Papers*, Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Ingram, J. C. (1969), "Comment: The Currency Area Problem" R. A. Mundell ve A. K. Swoboda (der.), *Monetary Problems of the International Economy* içinde, Chicago: University of Chicago Press, 95-100.
- Ishiyama, Y. (1975), "The Theory of Optimum Currency Areas: A Survey", *IMF Staff Papers*, XXII, 344-383.
- İktisadi Kalkınma Vakfı (2003), *Avrupa Birliği'nin Ekonomik ve Parasal Birlik Politikası ve Türkiye'nin Uyumu*, Cansevdi, H. (der.) İstanbul.
- Johnson, H. G. ve Swoboda, A. K. (der.) (1973), *The Economics of Common Currencies*, Cambridge: Mass. Harvard University Press.
- Kawai, M. (1987), "Optimum Currency Areas" J. Eatwell, M. Milgate ve P. Newman (der.), *The New Palgrave: A Dictionary of Economics* içinde, London: The Macmillan Press, 3, 740-43.
- Kenen, P. B. (1969), "The Theory of Optimal Currency Areas: An Eclectic View", R. A. Mundell ve A. K. Swoboda (der.), *Monetary Problems of the International Economy* içinde, Chicago: University of Chicago Press, 41-60.
- Kozluk, T. (2005), "CEEC Accession Countries and the EMU An Assessment of Relative Suitability and Readiness for Euro-Area Membership", *Journal of Economic Integration*, 20(3), 439-74.
- Krugman, P. R. (1991), "Increasing Returns and Economic Geography", *Journal of Political Economy*, 99(3), 483-99.
- Krugman, P. R. (1993), "Lessons of Massachusetts for EMU" F. Torres ve F. Giavazzi (der.), *Adjustment and Growth in the European Monetary Union* içinde, Cambridge University Press, 241-69.
- Kydland, F. E. ve Prescott, E. C. (1977), "Rules Rather than Discretion: the Inconsistency of Optimal Plans", *Journal of Political Economy*, 85, 473-91.
- Maddison, A. (1989), *The World Economy in the 20th Century*, Paris: OECD Development Centre Studies.
- Maastricht Treaty, 1992, < <http://www.eurotreaties.com/maastrichttext.html>>.
- McKinnon, R. I. (1963), "Optimum Currency Areas", *American Economic Review*, 53, 717-24.
- Mongelli, F. P. (2002), " "New" Views on the Optimum Currency Area Theory: What is EMU Telling Us?", *ECB Working Paper Series*, 138.

- Mundell, R. A. (1961), "A Theory of Optimal Currency Areas", *American Economic Review*, 51, 657–65.
- Mundell, R. A. ve Swoboda, A. K. (der.) (1969) *Monetary Problems of the International Economy*, Chicago: University of Chicago Press.
- Protocols, Maastricht Treaty, 1992, < <http://www.eurotreaties.com/maastrichttext.html>>.
- Rose, A. K. ve Engel, C. (2000), "Currency Unions and International Integration", *NBER Working Paper*, 7872.
- Smets, F. ve Wouters, R. (2002), "An Estimated Stochastic Dynamic General Equilibrium Model of the Euro Area", *ECB Working Paper Series*, 171.
- Swoboda, A. K. (1973), "Policy Conflict, Inconsistent Goals, and the Co-ordination of Economic Policies", H. G. Johnson ve A. K. Swoboda (der.), *The Economics of Common Currencies* içinde, Cambridge: Mass. Harvard University Press, 133-43.
- Tavlas, G. S. (1993), "The 'New' Theory of Optimum Currency Areas", *The World Economy*, 16, 663–85.
- Tavlas, G. S. (1994), "The Theory of Monetary Integration", *Open Economies Review*, 5(2), 211–30.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (1998), *Euro 1999*, Ankara: TCMB Yayını.
- Torres, F. ve Giavazzi, F. (der.) (1993), *Adjustment and Growth in the European Monetary Union*, Cambridge University Press.
- Tower, E. ve Willet, T. D. (1970), "The Concept of Optimum Currency Areas and the Choice Between Fixed and Flexible Exchange Rates", G. N. Halm (der.), *Approaches to Greater Flexibility of Exchange Rates: The Bürgenstock Papers* içinde, Princeton, N.J.: Princeton University Press, 407-15.
- Tower, E. ve Willet, T. D. (1976), *The Theory of Optimum Currency Areas and Exchange-Rate Flexibility, Special Papers in International Economics*, Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Weimann, M. (2003), "OCA Theory and EMU Eastern Enlargement: An Empirical Application", *Deutsche Bank Research Working Paper Series*, 8.
- Willet T. D. (2001), "The OCA Approach to Exchange Rate Regimes: A Perspective on Recent Developments", *Claremont Colleges Working Paper*, 2001–04.